

IFRS, corporate governance en accountantscontrole

Hans Blokdijk

SAMENVATTING De International Financial Reporting Standards (IFRS) die thans worden ingevoerd, vereisen dat jaarrekeningen voortaan worden opgemaakt op grondslagen die veel meer toekomstgericht zijn dan thans gebruikelijk. Dit leidt tot een conceptueel tweeslachtig document. Dat beïnvloedt weer het afleggen en afnemen van verantwoording in het kader van corporate governance, waarvoor een jaarrekening op basis van historische kosten een betere basis biedt. Ook het werk van de controlerend accountant wordt hierdoor beïnvloed, waarbij de nieuwe onafhankelijkheidsregels een complicerende rol spelen. De oorzaak is gelegen in regelgeving uit drie verschillende bronnen, die niet met elkaar harmoniëren.

1 Inleiding

'De grootste bedreiging voor accountants is: IFRS'. Deze onheilsboodschap is afkomstig van Paul Koster, bestuurder van de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Aangezien deze instantie van overheidswege wordt belast met het toezicht op controlerende accountants, valt dit waarschuwingssignaal ernstig te nemen. Dat noopt tot analyse van het gepercipieerde probleem.

De IFRS zijn standaarden voor jaarrekeningen. Dus dient eerst te worden nagegaan hoe de IFRS de jaarrekeningen zullen beïnvloeden (paragraaf 2). Daaruit zal blijken dat de nieuwe verantwoordingsgrondslagen ook het proces van afleggen en afnemen van verantwoording in het kader van corporate governance

Prof. J.H. Blokdijk RA is hoogleraar Accountancy aan de Universiteit Nyenrode en emeritus hoogleraar Accountantscontrole aan de Vrije Universiteit. Tevens is hij directeur van J.H. Blokdijk Advies B.V.

raken (paragraaf 3). Daarna wordt onderzocht hoe deze invloeden de functie en het werk beïnvloeden van de accountants die de jaarrekeningen moeten controleren (paragraaf 4). Deze bijdrage wordt afgesloten met een conclusie (paragraaf 5).

2 Grondbeginselen van de IFRS

Welke wijzigingen vereisen de IFRS ten opzichte van hetgeen thans voorgeschreven dan wel gebruikelijk is bij het opmaken van een jaarrekening? Kort, en dus ongenueanceerd gezegd: jaarrekeningen moeten voortaan worden opgemaakt op grondslagen die veel meer toekomstgericht zijn dan tot dusverre. Daartoe moet een aantal belangrijke bezittingen en verplichtingen worden gewaardeerd op 'fair value', ofwel reële waarde.

Nu is 'fair value' geen volledig nieuw element in de verslaggevingsgrondslagen. Zoals Camfferman en Van der Wel (2003) aantonen is dit waardebegrip geleidelijk reeds op allerlei plaatsen binnengeslopen in de regelgeving. Maar de introductie van IFRS is méér dan een wijziging hier en een aanvulling daar. Dat blijkt al uit de naamswijziging van 'IAS' (International Accounting Standards) in 'IFRS', en uit het feit dat het MAB hieraan maar liefst twee themanummers heeft gewijd (september 2003 en juni 2004). Ook in de dagelijkse financiële pers wemelt het van de beschouwingen, kritieken en reacties. Kortom, de waardering op reële waarden maakt nogal wat los, en terecht: deze heeft grote gevolgen. Het lijkt daarom zinvol eerst even in te gaan op het begrip 'reële waarde'.

De Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ) geven daarvan de volgende omschrijving: '*Onder reële waarde (fair value) wordt verstaan het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen, die onafhankelijk zijn.*' (RJ 120.204)

Nu komen transacties tot stand op een markt; Krens (2003, p. 372) merkt dan ook terecht op dat de reële waarde zijn oorspronkelijke inhoud vindt in de markt. Maar behoudens voor goederen en diensten die door kopers onmiddellijk worden verbruikt, is de marktprijs altijd gebaseerd op toekomstverwachtingen. Immers, men koopt iets in de verwachting bij (directe of indirecte) verkoop een zekere (minimum)opbrengst te behalen. Dit geldt a fortiori voor financiële producten: de handel in effecten en derivaten is in wezen een handel in toekomstverwachtingen.

De reële waarde is dus gebaseerd op toekomstverwachtingen. De keuze voor reële waarden lijkt gegrondvest op het adagium 'De markt heeft altijd gelijk!' Maar dit is slechts waar in dezelfde zin als de 'waarheid': 'De baas heeft altijd gelijk!' Dat is 'waar' omdat hij de *macht* heeft! Het collectieve ongelijk van de machtige effectenmarkten ligt nog vers in het geheugen: de 'Internet bubble'!

Nu benadert de effectenmarkt nog het meest het ideaal dat in de vorengeciteerde omschrijving van de RJ wordt geschetst: onderling onafhankelijke, goed geïnformeerde partijen die tot een transactie bereid zijn. Groeneveld (2004, p. 253) stelt dat 'fair value' alleen kan worden vastgesteld in perfecte markten. Dit roept onmiddellijk de vraag op: als er geen perfecte markt voor de bezitting of verplichting voorhanden is? Dan moeten benaderingsmethoden worden toegepast; Krens (2003, p. 375) en Holterman (2004, p. 274-275) noemen hiervoor een aantal mogelijkheden. Krens (2003, p. 375) noemt als meer algemene variant de toepassing van contante-waardemodellen, die ook Groeneveld (2004, p. 254-255) lijkt te bedoelen. Daarbij worden toekomstverwachtingen gekwantificeerd en contant gemaakt. Vergoossen (2004) analyseert de moeilijkheden bij de toepassing van dergelijke modellen, en concludeert – uiteraard – dat dit een subjectief proces is (p. 267). Dit levert dus ook een probleem op voor de accountant bij zijn controle.

Afgezien hiervan leidt een waardering op basis van contante-waardemodellen ook tot een wezenlijk ander karakter van jaarrekeningen. Immers, bij het contant maken van toekomstige kasstromen wordt ook het toekomstig resultaat meegenomen. Naar mijn mening is dit een onwenselijk element, hetgeen ik hierna duidelijk hoop te maken.

Contante-waardemodellen worden ook gebruikt bij de waardering van ondernemingen in het kader van

koop en verkoop. Daarbij wordt stelselmatig de volgende vraag uit het oog verloren: waarom komt het voordelig verschil uit de toekomstige kasstromen volledig ten goede aan de verkoper? Een deel van de aberraties tijdens de 'Internet bubble' vloeit naar mijn mening voort uit de verwaarlozing van die vraag. Door de contantmaking heeft de koper weliswaar een (sterk risicodragend) rendement in het uitzicht, maar dat geniet hij slechts *als* hij zich zelf stevig inspannt, *als* hij voldoende inventief is en *als* hij geluk heeft! Een koper die de contante waarde van de kasstromen betaalt, betaalt dus dubbel: met geld en met inspanning! Dat blijkt maar al te vaak, en daar komen afwaarderingen van.

Wel wordt dit gemitigeerd door het sterk risicodragend rendementspercentage waartegen de toekomstige kasstromen contant gemaakt plegen te worden. Maar de koper zal dit rendement moeten behalen, omdat hij zijn aandeelhouders een soortgelijk rendement heeft beloofd. De verkoper daarentegen kan de opbrengst al dan niet risicodragend beleggen; de mate waarin hij het rendement waarmee de toekomstige kasstromen contant zijn gemaakt, niet haalt, is de prijs die hij betaalt om zonder verdere inspanning 'leuke dingen te doen'. Die prijs hoeft niet hoog te zijn.

Nu is de 'Internet bubble' veroorzaakt door reële transacties, niet door de introductie van een waarderingsgrondslag. Maar tevoren zullen, zeker door beroeps-investeerders, waarderingsexercities zijn uitgevoerd op grond van (onder meer) contante-waardemodellen, die nu ook worden aanbevolen voor de waardering. Zelfs al worden de parameters die daarbij in die modellen worden ingevoerd, niet meer beïnvloed door de toen heersende overtrokken toekomstverwachtingen, dan nog blijft de vraag klemmen waarom de contante waarde van de toekomstige kasstromen, inclusief toekomstige winsten, reeds nu als bezit kan worden geactiveerd. Die toekomstige winsten worden in de jaarrekening gemengd met reeds behaalde winsten. Op zijn minst vertroebelt dit het inzicht.

Een wezenlijk gebrek in de IFRS blijkt voorts uit de beschouwing van Groeneveld (2004). Hij laat zien dat hiermee overgestapt wordt van de 'financial accounting'-benadering naar een 'economische' benadering. Hij schetst hierbij een 'economische' balans, die ik in staffelvorm reproduceer:

• Ondernemingswaarde	EUR
• (af.) Vreemd vermogen (autonoom; rentedragend)	EUR
• Aandeelhouderswaarde	EUR
	===

Eerst wordt de ondernemingswaarde bepaald. Vervolgens wordt niet de nominale, maar de economische waarde van het autonoom gefinancierde vreemd vermogen vastgesteld, en van de ondernemingswaarde afgetrokken, waarna de aandeelhouderswaarde resteert.

Maar bij een beursgenoteerde onderneming kan een belegger die aandeelhouderswaarde voor zichzelf óók vaststellen: aandelenbezit x slotkoers, volgens de 'perfecte markt'! Hooguit kan hij uit de balans afleiden dat het ondernemingsbestuur de beurskoers te laag acht, maar daarover zal dat bestuur in gepubliceerde interviews al gemopperd hebben. Dat is dus geen nieuws.

Bij een strikt logische toepassing van de 'economische' benadering luidt de 'resultatenrekening' dan als volgt:

- Aandeelhouderswaarde einde boekjaar EUR
- (af:) Aandeelhouderswaarde begin boekjaar EUR
- (bij:) Aangetrokken eigen vermogen EUR
- (af:) Winstuitkeringen EUR
- Resultaat over het boekjaar EUR
===

Bovenstaande opstellingen zijn geen samenvattingen, maar de gehele 'balans' en 'resultatenrekening'. Deze laatste is echter niet méér dan een verloopstaat van het 'eigen vermogen'.

In wezen kan de belegger de informatie over het resultaat dus uit de balans plus het overzicht van de mutaties in het eigen vermogen halen. Maar daarmee wordt het resultaat nietszeggend! Thans wordt echter nu juist de koers/winstverhouding in beursoverzichten gepubliceerd, vaak als *enige* kengetal. Bij een volledig op een 'economische' benadering gebaseerde jaarrekening komt de belegger dus slecht aan zijn trekken!

In een zuiver 'economische' benadering passen dus geen afzonderlijke bezittingen en schulden. De IFRS vormen echter een 'gemengd' model: 'fair value' wordt toegepast voor een groot deel van de financiële instrumenten, bij het vaststellen van de waarde bij acquisities, bij vastgoedbeleggingen (als keuze), voor bepaalde agrarische producten en bij de 'impairment test', althans indien deze moet leiden tot een afwaardering. Nu de IFRS voor de balans vasthouden aan het model voor de traditionele 'financial accounting'-benadering, ontstaat een gewrongen, en dus moeilijk te duiden geheel. Hoogendoorn (2003, p.388) geeft hiervoor enkele uitgebreide modellen, maar die zijn naar mijn mening moeilijk te analyseren, en dus weinig transparant. In wezen beklemtoont Groeneveld het

bezwaar tegen de tweeslachtigheid, waar hij signaleert dat volledige toepassing van 'fair value' voor alle afzonderlijke activa toch niet in de economische waarde van de onderneming zou uitmonden (2004, p. 258).

Toepassing van de IFRS leidt dus tot een tweeslachtig en intrinsiek gebrekkig document: het 'resultaat' vindt ten dele zijn oorsprong in het verleden, en bestaat verder uit toekomstverwachtingen, en is dus moeilijk te interpreteren. Aan de waarschuwing van Koster kan dus worden toegevoegd: 'De grootste bedreiging voor beleggers is IFRS'.

3 De IFRS en 'corporate governance'

Waarvoor was de jaarrekening ook alweer bedoeld? Voor het afleggen van verantwoording door de bestuurders en het afnemen van verantwoording door (vooralsnog alleen) de eigenaren (zie ook Swagerman, 2003, p. 6). In BW2 wordt de jaarrekening prominent neergezet als instrument voor het afleggen en afnemen van verantwoording door de algemene vergadering van aandeelhouders; aan de behoefte van beleggers aan (méér) toekomstgerichte informatie wordt alleen aandacht besteed bij de summiere bepalingen over het *jaarverslag* van de bestuurders.

Verantwoording is een zeer wezenlijk element van 'corporate governance', waaraan thans terecht veel aandacht wordt besteed. Om als verantwoording te kunnen dienen, moet uit de jaarrekening kunnen worden gelezen wat de (voorshands alleen) financiële uitkomsten van het bestuur van een onderneming zijn geweest. Met toekomstverwachtingen verantwoordt men zich niet voor zijn handelen en nalaten in het verleden.

Nu kan men betogen dat het bestuur ook geacht wordt aandeelhouderswaarde te creëren, en daarover verantwoording af te leggen. Het bezwaar tegen het gemengde systeem van de IFRS is echter dat een lezer van een jaarrekening niet kan zien welke waarde het bestuur *gecreëerd heeft*, en welke waarde het nog *verwacht te creëren*, met inbegrip van de *toekomstige* winsten. Dit is niet transparant. Voor de verwachte waardecreatie moet het bestuur zich in de toekomst verantwoorden, maar voor hetgeen reeds bereikt is, in de eerstkomende algemene vergadering van aandeelhouders.

De International Accounting Standards Board, die de IFRS heeft gecreëerd, streeft een jaarrekening na die zoveel mogelijk gebruikers van dienst kan zijn. De

voorganger van de Board, het International Accounting Standards Committee (IASC), is daarbij echter de voorkeur gaan geven aan de vermeende belangen van beleggers, en meent dat daarbij ook aan 'de meeste behoeften' wordt voldaan (IASC (2000), paragraaf 10). Naar mijn mening is dit echter ten koste van het belang van 'corporate governance' gegaan: de afnemers van verantwoording komen zeker niet volledig aan hun trekken.

De consequentie van het voorgaande is dat in beginsel het stelsel van historische kosten het meest passend is voor het afleggen van verantwoording. Wel acht ik de toepassing van vervangingswaarde aanvaardbaar, mits gebaseerd op inkooprijzen en (uiteraard) zichtbaar gemaakt. Voor financiële producten meen ik dat de marktwaarde in beginsel het best de (extern ontstane) gevolgen van de (intern genomen) beslissingen weergeeft. Wel acht ik daarbij de bedoeling van het bestuur ('management intent') relevant, mits bedrijfseconomisch logisch (zoals bij levensverzekering: 'to be held to maturity') en controleerbaar. Indien de afdeling Middelenbeheer van een bank niet alleen de uitzettingen op lange termijn beheert, maar óók het recht heeft om speculatieve posities in te nemen, is niet controleerbaar welk deel van de portefeuille als 'to be held to maturity' en welk deel op marktwaarde kan/moet worden gewaardeerd. De bedoeling van het bestuur zou in de organisatie verankerd moeten zijn. De problematiek van hedging laat ik buiten deze uiterst globale beschouwing.

In tegenstelling tot Groeneveld (2004, p. 257) ben ik niet van mening dat bij afwaarderingen en het vormen van voorzieningen als thans gebruikelijk het realisatiebeginsel wordt losgelaten. De onderneming die voorzieningen treft, heeft voorraden en vorderingen, en/of is gedaagd in een schadeclaimprocedure, en/of heeft voldoende harde reorganisatieverplichtingen aangegaan. Dat van de gevolgen van deze in het verleden ontstane situaties een schatting moet worden gemaakt, is onvermijdelijk, maar dat is geen inbreuk op het realisatiebeginsel. Dit geldt ook bij discontinuïteit: waardering van *bestaande* activa op liquidatiewaarde is de perfecte uitdrukking van het realisatiebeginsel. De IFRS eisen daarentegen de schatting van de uitkomsten van *toekomstige* gebeurtenissen.

Aparte beschouwing verdienen nog de immateriële activa. In een jaarrekening op basis van historische kosten behoren voor goodwill, merken en dergelijke uiteraard slechts de daadwerkelijk opgeofferde waarden te worden geactiveerd. Nu worden die waarden in

wezen opgeofferd voor verwachte toekomstige winsten, die dus reeds aan de verkoper worden afgestaan. Dat zijn dus geen *eigen* winsten, en behoren dus niet tot het *eigen* resultaat; het zijn *kosten* van verwerving van toekomstige inkomsten. Dit behoort dan tot uitdrukking te worden gebracht door afschrijving ten laste van de winst. Bovendien slijten de verwachte, reeds afgestane winsten in deze dynamische wereld zonder eigen inspanning bijzonder snel. Daarbij past een degressieve afschrijving, bijvoorbeeld in drie jaar (3/6, 2/6, 1/6). Als de gekochte activiteit dan een verlies laat zien, heeft men te veel betaald, is men niet inventief genoeg geweest, heeft men zich onvoldoende ingespannen, of heeft men pech gehad. Dat moet dan maar uitgelegd worden bij het afleggen van verantwoording.

In brede kring bestaat angst voor de volatiliteit die uit achtereenvolgende jaarrekeningen op basis van de IFRS zal blijken (Hoogendoorn, 2003, p. 387). Ook achtereenvolgende jaarrekeningen die langs vorenstaande lijnen worden opgesteld, zullen volatiliteit vertonen. De volatiliteit is een passende indicator voor de risico's die een onderneming loopt; ik acht 'income smoothing' uit den boze. Hoogendoorn stelt echter dat de toepassing van historische kosten meer mogelijkheden tot winstegalitatie biedt dan waardering tegen 'fair value', maar hij motiveert dit niet (2003, p. 392). Ik vermoed dat hij, althans ten dele, doelt op het concrete handelen van bestuurders: verkopen, leveringen en betalingen kunnen vaak vlak vóór of vlak na de balansdatum worden gerealiseerd; daartegen is dan weinig te doen. Maar verslaggevingsingrepen als het uitsmeren van resultaten op verkochte financiële instrumenten zijn niet goed te rijmen met het beginsel dat aan de historische kostprijs ten grondslag ligt. Gegeven de subjectiviteit die vaak bij 'fair value' een rol speelt, is 'income smoothing' echter een reëel additioneel gevaar. In elk geval wordt bij historische kosten de 'eigen', de 'interne' volatiliteit zichtbaar, terwijl deze bij 'fair value' wordt vertroebeld door de 'externe' volatiliteit van de markten (Louwrier, 2003, p. 405).

Ten slotte heeft een jaarrekening op basis van historische kosten ook betekenis voor de beoordeling van de toekomst. Zoals Swagerman stelt: 'Uit een jaarrekening valt voor de lezer op te maken welke koers een onderneming vaart, hetgeen beoordeling van de mate waarin en de snelheid waarmee aangekondigde wijzigingen kunnen worden gerealiseerd, mogelijk maakt.' (2003, p. 7) De wendbaarheid van een onderneming kan niet volledig uit de jaarrekening worden afgeleid,

maar deze kan wel behulpzaam zijn bij de beoordeling. Bij alle belangstelling voor 'corporate governance' is echter de denaturering van de jaarrekening door de IFRS uit het oog verloren.

Hoewel verbeteringen in de huidige voorschriften voor de jaarrekening stellig mogelijk zijn (bijvoorbeeld ook ten aanzien van leasing), ben ik dus van mening dat een jaarrekening op basis van historische kosten een betere basis biedt voor het afleggen en afnemen van verantwoording dan een jaarrekening op basis van de IFRS. Deze laatste heeft veeleer het karakter van een (jaarlijks) prospectus. Dat dient om financiering aan te trekken voor toekomstige activiteiten, niet om verantwoording af te leggen over het doen en laten in het recente verleden. Als men toch een jaarlijkse prospectus wenst, zou dit beter in een afzonderlijke cijferopstelling kunnen worden gegeven, zoals ook Groeneveld bepleit (2004, p. 258), liefst met een beschouwing over de risico's en derzelver beheersing. Dan, zo zegt hij, ontstaat een 'volledig' beeld van de onderneming.

Maar deze weg wordt, zeker in de voorzienbare toekomst, niet bewandeld. Vanaf 2005 moeten jaarrekeningen worden opgemaakt volgens de IFRS, dus (deels) op basis van toekomstverwachtingen. Dit is in de eerste plaats een probleem voor de ondernemingen, en heel in het bijzonder voor chief executive officers (CEO's) en chief financial officers (CFO's) die (mede) onderworpen zijn aan de Amerikaanse wet 'Sarbanes-Oxley' (Sox). Ingevolge section 302 (a) van deze wet zullen deze bestuurders onder meer moeten verklaren dat:

'(2) based on the officer's knowledge, the report does not contain any untrue statement of a material fact or omit to state a material fact necessary in order to make the statements made, in light of the circumstances under which such statements were made, not misleading;

(3) based on such officer's knowledge, the financial statements, and other financial information included in the report, fairly present in all material respects the financial condition and results of operations of the issuer as of, and for, the periods presented in the report'.

Nu lijkt het mij zeer riskant een dergelijke verklaring af te leggen met betrekking tot toekomstverwachtingen. Als deze verklaring wordt gegeven in de wetenschap dat deze onjuist is, kan de straf oplopen tot een boete van 5 miljoen dollar en/of 20 jaar gevangenisstraf (section 906 (c)). Wel zal een aanklager moeten bewijzen dat de CEO en/of de CFO wisten dat de ver-

klaring onjuist was, maar zelfs als deze volledig te goeder trouw is gegeven, pleegt de aanklacht *op zichzelf* al moordend te zijn, zelfs als er nog geen officier van justitie aan te pas komt maar wordt geuit in 'het maatschappelijk verkeer' ofwel: de pers. Die klacht zal snel weerklinken als een toekomstverwachting belangrijk te optimistisch is gebleken, ook al is deze volstrekt naar eer en geweten vastgesteld. Reeds vóór Sox is een winstwaarschuwing menige CEO en/of CFO noodlottig geworden.

Zelfs afgezien van Sox ben ik geneigd te stellen: 'De grootste bedreiging voor financiële bestuurders is: IFRS'!

4 De IFRS en de accountant

Bij de invoering van de IFRS wordt dus een economische benadering geperst in een raamwerk dat is ontworpen voor het afleggen en afnemen van verantwoording. De jaarrekening moet voortaan één antwoord geven op twee vragen:

- Wat denkt u, bestuur, dat de onderneming waard is?
- Wat zijn de financiële gevolgen geweest van uw bestuur over het afgelopen jaar?

Als op twee verschillende vragen slechts één antwoord gegeven mag worden, leidt dit semantisch tot dubbelzinnigheid.

Dat raakt de accountant. Die zou, ook volgens de modeltekst van de accountantsverklaring in de Richtlijnen voor de Accountantscontrole 2005 (NIVRA, 2004, voorbeeldteksten) nog steeds moeten verklaren dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft van vermogen en resultaat. Kan een jaarrekening op basis van de IFRS hiervan een getrouw beeld geven? Van het vermogen? Dit zal ten dele bestaan uit verwacht toekomstig eigen vermogen. Van het resultaat? Dit zal mede omvatten een positief of negatief toekomstig resultaat: de groei of de afname van het toekomstige eigen vermogen.

De accountantsverklaring zal dus ten dele betrekking hebben op toekomstverwachtingen. Nu weten accountants in beginsel hoe zij met toekomstverwachtingen om moeten gaan: zie Richtlijn voor de Accountantscontrole 3400 (NIVRA, 2004), tot voor kort beter bekend als RAC 810, getiteld 'Onderzoek van toekomstgerichte financiële informatie'. Daarbij is een voorbeeldtekst gevoegd voor een accountantsverklaring bij een prognose. Het oordeel is daarin geformuleerd als volgt:

'Op grond van ons onderzoek van de gegevens waarop de veronderstellingen zijn gebaseerd is ons niets geble-

ken op grond waarvan wij zouden moeten concluderen dat de veronderstellingen geen redelijke basis vormen voor de prognose.'

Deze tekst omvat een dubbele ontkenning, en dat is iets anders dan het stellige oordeel: 'het beeld is getrouw'.

Aan het oordeel is in de voorbeeldtekst nog de volgende waarschuwendende mededeling toegevoegd:

'De werkelijke uitkomsten zullen waarschijnlijk afwijken van de prognose, aangezien de veronderstelde gebeurtenissen zich veelal niet op gelijke wijze zullen voordoen als hier is aangenomen en de afwijkingen van materieel belang kunnen zijn.'

Het zou dus perfect logisch zijn indien de toekomstige goedkeurende verklaring bij een jaarrekening ten aanzien van de op toekomstverwachtingen gebaseerde elementen ook vorenstaande minder stellige uitspraak en de daarbij gevoegde waarschuwing zou omvatten.

Maar is dit ook te verwachten? In de onlangs gepubliceerde herziene ISA 700, 'The Independent Auditor's Report on a Complete Set of General Purpose Financial Statements' (IFAC, 2004) wordt in paragraaf 60 een voorbeeld van een goedkeurende accountantsverklaring gegeven, waarin in de oordeelsalinea slechts de woorden 'the results of its operations' zijn gewijzigd in 'its financial performance'. Deze laatste woorden zullen nog wel aanleiding geven tot uitgebreide exegeses, maar de verklaring omvat niet vorenbedoelde dubbele ontkenning en waarschuwing. Deze wijziging geldt eerst voor verklaringen die op of na 31 december 2006 worden gegeven. Zo blijft de inconsistentie tussen de accountantsmededelingen in soortgelijke situaties dus voorlopig bestaan.

De accountant is dus in een onmogelijke positie gemanoeuvreerd. De IFRS zijn echter zeker niet uitsluitend door accountants bedacht. Wel kan hun worden verweten dat zij de ontwikkelingen nauwelijks bekritiseerd hebben. Zij hebben zich laten imponeren door laatdunkende uitlatingen als: 'De accountant staat met zijn rug naar de toekomst'. Maar dat is wel de wortel van zijn functie: de opkomst van de accountant hangt samen met het ontstaan van 'accountability': de verplichting om rekenschap af te leggen. Dat kan, zoals gezegd, niet door het voordragen van toekomstverwachtingen. De accountant kijkt uiteraard óók regelmatig naar de toekomst, al is het alleen maar om schattingen van de toekomstige gevolgen van gebeurtenissen uit het verleden te beoordelen.

Niettemin krijgt de accountant, al dan niet tegen wil en dank, méér met toekomstverwachtingen te maken. Bindenga (2004, pp. 277-278) heeft al de dilemma's geschetst waarmee de accountant kan worden geconfronteerd bij de zogenaamde impairment test, het onderzoek naar de vraag of een activum een bijzondere waardevermindering heeft ondergaan. Indien de accountant met het ondernemingsbestuur van mening verschilt over de omvang van de afwaardering, mag hij zelf geen waardebepaling uitvoeren. De nieuwe onafhankelijkheidsregels (NIVRA, 2005, paragraaf 5.4) verbieden dit; terecht, want anders zou de accountant bij de afgifte van de verklaring zichzelf toetsen. Dit geldt a fortiori voor de situatie dat het ondernemingsbestuur niet, en de accountant wel meent dat een afwaardering geboden is.

Hoewel logisch, voelt dit verbod onnatuurlijk aan voor een accountant die vertrouwd is met de 'natuurlijke' adviesfunctie. De accountant kan moeilijk zeggen: 'Dit is fout; doe uw huiswerk maar over, dan zal ik morgen wel zeggen of ik het dan goed vind'. Naar mijn smaak kan de accountant wel gemotiveerd aangeven waarom hij het voorstel van het bestuur niet aanvaardbaar vindt, om zo een beter beredeneerde uitkomst uit te lokken. Hij moet zich echter niet laten intimideren, ook niet door externe deskundigen die – zoals gezegd – een zekere vooringenomenheid lijken te hebben: bij transacties voor verkopers, en dus bij waarderingsvraagstukken voor het ondernemingsbestuur.

Een vraag die hieruit voortvloeit, is: bedreigen de nieuwe onafhankelijkheidsregels ook de rol van de accountant bij de controle van jaarrekeningen op basis van historische kosten? In het kader van deze beschouwing kan ik slechts enkele gemeenplaatsen ten beste geven die menigeen als gemeenplaatsen zullen voorkomen.

In de eerste plaats: signalering is geen advies. Het wijzen op problemen en gevaren behoort onweersproken tot de natuurlijke adviesfunctie. Deze is onlangs door Garvelink (2005, p.14) juridisch zelfs vertaald in een waarschuwingsplicht. Dit nieuwe gezichtspunt zal nog verder doordacht moeten worden, maar voorhands lijkt het stellig niet onredelijk.

Voorts is voorlichting evenmin advies. Uitleg van regelgeving, uiteenzetting van de mogelijke problemen en bespreking van de al dan niet mogelijke oplossingen zijn een vorm van onderricht, niet van raadgeving. Bij een concreet vraagstuk kan dat anders liggen, doch niet als er slechts één legale oplossing is. De accountant komt echter al snel in een grijs gebied als er méér dan één legitieme oplossing denkbaar is.

De accountant kan dan moeilijk minder doen dan zich strikt beperken tot de uiteenzetting van de verschillende mogelijkheden met hun consequenties, en het ondernemingsbestuur de keuze laten maken. Zelfs als de accountant zich zo terughoudend opstelt, heeft hij elke door hem gepresenteerde mogelijke oplossing al op voorhand – ten minste impliciet – als legitiem bestempeld, zodat hij de door het ondernemingsbestuur gekozen oplossing zal moeten accepteren. Dat is óók een vorm van zelftoetsing, die in de onafhankelijkheidsregels als risico wordt aangemerkt.

De nieuwe onafhankelijkheidsregels (NIVRA, 2004) bieden hiervoor een oplossing. In paragraaf 5.2 staat: 'NB: *Werkzaamheden die worden uitgevoerd door het controleteam met betrekking tot het traject van saldi-balans naar jaarrekening worden niet onder administratieve dienstverlening begrepen. Alle posten in dit traject met een subjectief element, zoals voorzieningen, dienen schriftelijk gemotiveerd aan de leiding van de huishouding te worden voorgelegd. Voorts dient de leiding van de huishouding deze posten expliciet schriftelijk te accorderen.*'

Weliswaar staat deze passage in de paragraaf over administratieve dienstverlening, maar een controleteam is, blijkens de hiervan gegeven definitie, belast met de uitvoering van een *controle*. Deze nieuwe, zware eis is mogelijk nog niet tot elke controleur doorgedrongen. Overigens blijft het de vraag of hiermee het risico van zelftoetsing voldoende wordt beheerst.

Maar waardebepalingen zoals bij impairment tests zijn, zoals gereleveerd, in de onafhankelijkheidsregels expliciet uitgesloten (NIVRA, 2004, paragraaf 5.4). Nu staan er al marktpartijen klaar om dit van de controlerend accountant over te nemen. De vraag is hoe deze deskundigen zullen optreden. Zij zijn wellicht minder geveerd in jaarrekeningproblemen, en behoeven niet aan enig tuchtrecht onderworpen te zijn. Voorts zal het ondernemingsbestuur hun (duurbetaalde) advies presenteren als afkomstig van een onbetwistbare autoriteit, waardoor de accountant stevig in het defensief gedrongen zal worden. Het door Bindenga geschetste dilemma heeft nog geen eenvoudige uitweg.

De door de onafhankelijkheidsregels opgeroepen vragen omtrent de reikwijdte van de adviesfunctie worden door de invoering van de IFRS dus duidelijk pregnanter. Een accountantsverklaring met een dubbele ontkenning plus een waarschuwing met betrekking tot toekomstverwachtingen zou een logische

oplossing zijn, maar deze lijkt voorshands 'politiek onhaalbaar'.

5 Conclusies

Het geheel van recente regelgeving: IFRS, Sarbanes-Oxley en onafhankelijkheidsregels, leidt niet tot een innerlijk consistent en praktisch werkbaar geheel voor accountants. Deze regels zijn afkomstig uit verschillende bronnen, met zeer verschillende belangen, doeleinden en invalshoeken. Daardoor zijn zij conceptueel niet in harmonie. Helaas is er geen autoriteit in zicht die een redelijk evenwicht tot stand zou kunnen brengen.

De aan het begin van deze bijdrage geciteerde onheilsprofetie kan dus nog niet als hersenschim worden afgedaan.

Literatuur

- Bindenga, A.J., (2004), Impairment en de controlerend accountant, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 78, nr. 6, pp. 277-281.
- Camfferman, C. en F. van der Wel, (2003), Reële waarde in de regelgeving, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 77, nr. 9, p. 379-386.
- Garvelink, J., (2005), De waarschuwingsplicht van de controlerend accountant, in: *Accountancynieuws*, 2005, nr. 1.
- Groeneveld, J.G., (2004), Waarde in economie en accounting, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 78, nr. 6, pp. 253-260.
- Holterman, W.G.M., (2004), Waardebepaling in het kader van de goodwill impairment-test, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 78, nr. 6, pp. 269-276.
- Hoogendoorn, M.N., (2003), Reële waarde, jaarrekening en ondernemingsbeleid, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 77, nr. 9, pp. 387-396.
- IASC, (2000), *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements*, International Accounting Standards Committee.
- IFAC, (2004), *International Standards on Auditing (ISA) 700, The Independent Auditor's Report on a Complete Set of General Purpose Financial Statements*, International Federation of Accountants, <http://ifac.org>, december.
- Krens, F., (2003), Het begrip reële waarde, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 77, nr. 9, pp. 371-378.
- Louwrier, E., (2003), De waardering van financiële instrumenten tegen fair value, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 77, nr. 9, pp. 397-407.
- NIVRA, (2004), *Richtlijnen voor de Accountantscontrole 2005*, www.nivra.nl.
- NIVRA, (2005), *Nadere Voorschriften inzake Onafhankelijkheid*, www.nivra.nl.
- Swagerman, D.M., (2003), *Op weg naar herstel van vertrouwen: wat kan de controller daaraan bijdragen?*, Oratie, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.
- Vergoossen, R.G.A., (2004), Bijzondere waardevermindering van vaste activa in de regelgeving, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 78, nr. 6, pp. 261-268.